Istoricul literar Dan MĂNUCĂ

Emanuela ILIE

S-a reflectat îndelung, în ultima vreme, pe marginea calităților necesare unui critic şi istoric literar, observându-se, just, că mai ales rândurile celor tineri sunt îngroşate de veleitari sau de aspiranți mai mult sau mai puțin sfioşi, care preferă de regulă să gloseze grațios, dar total ineficient pe marginea cutărului op literar apărut recent, ferindu-se însă, cu obstinație sau cu o „prudență" vecină cu laşitatea, de emiterea unor judecăți de valoare adecvate sau de încadrarea lui în fenomenul literar actual. Ceea ce lipseşte, în general, conchid mefienții interesați de viitorul comentariului critic, sunt exact virtuțile de bază -sintetice şi analitice- inventariate de G. Călinescu, într-un excelent studiu (*hélas*! aproape necunoscut pretinşilor condeieri din domeniu), consacrat chiar *Tehnicii criticii şi a istoriei literare*.

Din fericire, situația acesteia din urmă este salvată de puțin numeroşii cercetători acribioşi, care nu ostenesc niciodată în a adăsta în spațiul matricial al bibliotecilor, de unde scot la iveală, cu o consecvență de invidiat şi, atunci când este cazul, cu un entuziasm bine temperat, secțiuni aproape uitate sau pe nedrept desconsiderate. Neuitând, nici o secundă, că efortul scoaterii la lumina (re)interpretării trebuie corelat cu virtuțile la care m-am referit mai sus, că valorizarea justă a textului literar presupune şi operații colaterale, de tipul contextualizării sau integrării într-un cadru cât mai extins. Una dintre ultimele cărți ale lui Dan Mănucă (*Literatură şi ideologie*, Editura Timpul, Iaşi, 2005), spre exemplu, mi-a reamintit cât sunt de necesare obligativitățile critice călinesciene, chiar dacă astăzi ele au devenit un fel de *rara avis*. Dacă majoritatea masivelor tomuri de cronici literare ale confraților, cu osebire ale celor din ultima generație, dau exclusiv impresia că ceea ce primează este obsesia cantității, cumulul efectiv, deci rațiunea superficial pragmatică, neacoperită de vreo justificare de ordin axiologic, ea produce încă de la primele pagini senzația că, dimpotrivă, textele adunate au o solidă motivație de ordin moral. În special în primele capitole, *Literatură şi ideologie*, *Literatură şi geopolitică*, respectiv *Literatură şi politică*, se configurează segmentele structurale posibile ale unui proiect de anvergură, menit chestionării unor raporturi îndeobşte tensionate, cum o demonstrează însuşi istoricul fenomenului literar, între literatură, pe de o parte, respectiv ideologia politică, mecanismele devenirii economice, sociale ş.a.m.d., pe de altă parte. Să observăm, de pildă, subcapitolul cu rol de uvertură a unui ansamblu complex, axat exact pe virtuțile dialogismului real între un cititor aflat cât mai aproape de Cititorul Ideal al lui Eco şi istoricul literar experimentat, care ştie să îl stimuleze uzând de principiile maieuticii. Primatul interogativ stă chiar la baza arhitecturii acestui prim subcapitol, *Globalizare, cultură şi literatură*, în care, de fapt, se anunță cele mai importante reflecții din cartea ce confirmă, încă o dată, dacă mai era nevoie, interesul

BDD-V390 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 16:04:35 UTC)

incontestabil pe care trebuie să îl dovedească un istoric literar autentic (şi) pentru actualitatea imediată. Iată, spre ilustrare, câteva dintre interogațiile articulante ale demersului analitico-sintetic: „Oare este vorba de un proces [globalizarea, n.n.] care se desfăşoară numai în economie şi în politică, sau şi în cultură?"; „Să determine oare pătrunderea în cascadă a faptelor de civilizație o accelerare a globalizării culturii?"; „Cum va arăta cultura unei societăți globalizate?"; „Se va putea vorbi sau nu despre un fundamentalism cultural, susținut şi conferit de prestigiile culturale deja existente?". Îngrijorarea cercetătorului fenomenului literar mai vechi şi mai nou este, fără nici o îndoială, firească: din ce în ce mai mult, mai cu seamă în Europa se pune problema interculturalității, a mondializării/ globalizării culturii: chestionarea raportului în genere antinomic dintre identitate vs. alteritate culturală, dar şi lingvistică, religioasă, etnică etc. nu este lipsită de admiterea unor riscuri majore ale globalizării de orice fel. Dan Mănucă însuşi aminteşte un număr al revistei „Esprit" (238, din martie–aprilie 2002), centrat pe o chestiune pusă aproape dilematic: *Quelle culture défendre*?, culegerea de studii apărute în 1992 la Berlin, *Literatur im Zeitalter de Globalisierung*, sau studiul din 1993 al lui Umberto Eco, *La ricerca della lingua perfetta*. Aş adăuga doar voluminosul *Dicționar al alterității şi relațiilor interculturale* (coord. Gilles Ferréol, Guy Jucquois, Editura Polirom, Iaşi, 2005), în care se accentuează, dintre posibilele riscuri, cele semnalate de opozanții numiți, mai nou, altermondialişti: creşterea inechităților dintre țările bogate şi cele în curs de dezvoltare (şi ideea poate fi, bineînțeles, extinsă şi în cultură), pierderea identităților regionale/ locale, uniformizarea inspirată de practicile şi comportamentele americane etc.

Revenind, să recunoaştem că uneori în domeniul nostru interogațiile substanțiale sunt mai importante chiar decât răspunsurile („Spun doar, preluând o propoziție a lui Malraux, că uneori este mai important modul în care pui întrebarea decât răspunsul pe care îl dai. Cel puțin într-un discurs critic…" afirmă undeva, pe bună dreptate, Eugen Simion). Dar un critic autentic are nu doar menirea să exploreze zona de interferență dintre critica literară propriu-zisă, filosofia culturii, antropologia culturală ş.a., ci şi să ofere neofitului interesat, la rându-i, de anevoiosul travaliu, variate sugestii de abordare a acesteia. Şi cum Dan Mănucă este un cercetător acribios al fenomenului literar românesc (m-am ferit, eu însămi, să utilizez sintagma autohton, se va vedea imediat de ce), este şi firesc să observe, mai departe, că, dacă efectul cel mai nociv" al globalizării este reprezentat de standardizare, deci de uniformizare, există şi soluții certe de evitare a acestuia. În principal, accentuarea perspectivei etno-istorice, dezbărate, însă, de orice urmă de ideologie politică. Plecând de la o idee a lui Virgil Nemoianu („arta, în general, nu se pliază constrângerilor istoriei şi poate fi generatoare de ordine", cf. *The Theory of Secundary. Literature, Progress and Reaction*, The John Hopkins University Press, 1989), el afirmă tranşant că „Limba, literatura şi cultura tradițională reprezintă singurii factori capabili de a ordona şi, totodată, de a impune respectarea identităților felurite din interiorul românismului, inclusiv al dacoromânismului. Mai mult încă: apartenența la dacoromânism poate coagula în mod esențial identitatea națională, conferind, totodată, un anume coeficient de stabilitate identitară, prin admiterea multiculturalismului şi a aculturatiei. Sunt convins că nu se va ajunge la o dizolvare a identității etnice".

BDD-V390 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 16:04:35 UTC)

Subsecventă, aşadar, controversatei probleme a globalizării culturii, respectiv literaturii şi incitând într-o măsură sporită interesul criticului în volumul de faţă, este literatura română ca un factor esenţial de coeziune identitară. Nu doar literatura din spaţiul dacoromânesc, căci, „dacă privim literatura scrisă în limba română din perspectiva dacoromânismului, riscăm să edificăm un colos diform şi uniform, ale cărui componente ex-centrice ar trebui blamate pentru nonconformism", apreciază just criticul. Ci şi cea din diaspora – termen definind „acele grupuri care vorbesc limba română în teritoriile în care s-au aflat dintotdeauna … teritorii situate în afara graniţelor actuale ale României şi în care populaţiile de limbă română sunt băştinaşe, nu venetice" – respectiv din exil (termeni definiţi, cu rezervele de rigoare, în subcapitolul *Dacoromânism, Diaspora, Exil*). Ca o urmare firească, în atenţia istoricului literar autentic vor trece, pe rând, *Diaspora literară nord-americană* şi cea basarabeană, asupra căreia se opreşte în mai multe rânduri: fie prin observarea particularităţilor distinctive, inspirat ilustrate, de regulă prin texte literare emblematice, ca în *Regionalismul literar basarabean: concept literar sau concept geopolitic?*, *Obsesii regionaliste* ori *Sacrul în lirica basarabeană*, fie printr-o subtilă punere în oglindă a literaturii din Republica Moldova cu literatura germană din România, pentru a reflecta pe marginea unui îngrijorător proces negativ, ca în substanţialul subcapitol *Crize de identitate literară*. De remarcat apoi, că, pentru a aduce argumentele cele mai viabile care să ateste îndelungata existenţă a problematicii avute în vedere, Dan Mănucă adaugă la această radiografie fidelă a fenomenului literar românesc, un binevenit excurs propriu istoriografiei literare: el urmăreşte, de pildă, utilitatea reală a mişcării politico-ideologice paşoptiste (conchizând, spre finalul subcapitolului *Dinamica alegoriei*, că „ceea ce a fost efectiv a dus la scoaterea definitivă a literaturii române din sfera est-europenismului şi a consolidat apartenenţa ei la sistemul literar european modern"), *Sursele concepţiilor regionaliste în literatura română* sau eforturile mişcării „Iconar", din deceniul al patrulea, de a împăca tradiţia cu modernitatea (plecând de la monografia lui Mircea A. Diaconu), optează, ca variantă metodologică alternativă, pentru incitantul studiu de caz oferit de *„Cuvântul nostru" – o revistă samizdat din anii '50*, prelungind discutarea acestuia şi în *Mărturii despre literatura anti-bolşevică a studenţilor ieşeni (1957-1958)*. Incitante, de o actualitate frapantă sunt însă mai ales reflecţiile pe marginea existenţei unui *spiritus loci*, a unui „spaţiu matricial" şi, în fine, a *Geografiei literare*. Cărţile avute în vedere – de la studiul mai vechi al lui Mircea Muthu, *Literatura română şi spiritul sud-est european*, publicat în 1976, dar rămas, cum apreciază, pe bună dreptate, criticul, fundamental în domeniu, până la cărţile lui Cornel Ungureanu, *Geografii literare*, respectiv *Mitteleuropa periferiilor*, din 2002 – nu sunt, ca de obicei, decât simple pretexte pentru o meditaţie valorizantă, în care perspectiva propriu-zis analitică se îmbină, fericit, cu cea comparatistă şi cea sintetică. Toate subsumate convingerii că este, mai mult ca oricând, de datoria istoriei literare să traverseze „un proces firesc de reaşezare, de regândire a ierarhiilor, de rediscutare a periodizărilor, de transformare a modalităţilor de interpretare", proces imposibil fără urmărirea unor principii directoare (aceleaşi care stau, de altfel, la baza construcţiei din *Literatură şi ideologie*): „***Recuperarea fără croşetele cenzurii a tuturor textelor, a literaturii***

BDD-V390 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 16:04:35 UTC)

diasporei şi a exilului, a literaturii româneşti din afara graniţelor actuale şi multe altele" (subl. n).

Analizele pe care se spijină, evident, aceste principii sunt, la rândul lor, riguroase, extrem de bine documentate şi echilibrate, configurând, în ansamblu, un discurs critic de o competenţă indubitabilă, dar, în egală măsură (lucru rar printre specialiştii în ale istoriografiei literare) de o limpiditate reconfortantă. Dezideratul unei astfel de scriituri este, de bună seamă, moderaţia, cum şi mărturiseşte, printre rânduri, în *Dramatismul cumpenei critice*. Desigur, între cele două extreme critice detaliate aici (criticii care trăiesc *grijuliu*, respectiv *exuberant* textul pe care îl investighează) cumpăna „este dificilă şi adesea primejdioasă". Doar un analist „care împrumută de la sceptici luciditatea şi de la epicureici comunicativitatea" poate să reuşească operaţia riscantă – uneori chiar curat echilibristică, aş spune. Cu atât mai mult când nu-i lipseşte o doză sănătoasă de umor subteran (a se vedea, din acest punct de vedere, finalul primului studiu din carte) sau când, vorba lui Călinescu, mai face şi literatură (cele două distopii aşezate în poziţie finală vorbesc de la sine despre facultatea creatoare a lui Dan Mănucă). În totul, un critic şi un istoric literar de talia autorului volumului *Literatură şi ideologie*…

Dan Mănucă, l'historien de la littérature

Ayant en vue un des derniers livres de Dan Mănucă, *Littérature et idéologie*, cet étude se propose de réaliser une éboche du portrait de l'un des plus mériteux historiens de la littérature roumaine, centré sur les vertus théorétisées par le divin critique, G. Călinescu: l'esprit d'analyse et celui de synthèse, que Dan Mănucă prouve dans tout l'ensemble d'une création critique exemplaire.

Iaşi, România

BDD-V390 © 2009 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 16:04:35 UTC)